

СОЦІАЛЬНО-РОЛЬОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ДІТЕЙ 6–7-РІЧНОГО ВІКУ: ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ

У статті автор підкреслює актуальність проблеми соціально-рольової діяльності дітей 6–7-річного віку; на основі аналізу наукових досліджень послідовно розкриває суть понять “соціально-рольова діяльність”, “соціально-рольова діяльність дітей 6–7-річного віку”; обґрунтовує суміжні поняття “соціальна діяльність”, “соціальна роль”; розкриває окремі аспекти розвитку дітей 6–7-річного віку, специфіку цього вікового періоду.

Ключові слова: діяльність, соціальна діяльність, провідна діяльність, соціальна роль, соціально-рольова діяльність, міжрольова взаємодія, діти 6–7-річного віку.

Період 6–7 років – перехідний період, переломний етап у житті особистості, межа між старим і новим досвідом, якісний перехід із одного стану в інший, означений в окремих джерелах як кризовий, що характеризується появою нового соціального статусу, ролі. Для вікових криз властиві чималі якісні зміни, які супроводжуються зміною ролей, оскільки певна діяльність (гра, спілкування, навчання тощо) передбачає і відповідну особистісну роль людини. Рольова діяльність є характерною для дітей, оскільки вони постійно вступають у різні ігрові ролі, де програють їх і реалізують задоволення власних потреб.

Дослідження проблеми діяльності, соціальної діяльності здійснюють Є.А. Подольська, Ю.Й. Поліщук та ін. Різні компоненти соціальних ролей досліджують П.П. Горностай, Є. Яковлева та ін. Над проблемою взаємодії в дитячому колективі працюють А.М. Богуш, С.М. Курінна, А.В. Пасічниченко, І.П. Печенко та ін.

Мета статті – визначити суть поняття „соціально-рольова діяльність дітей 6–7-річного віку”, провести аналіз наукових джерел з означеної проблеми.

На думку О.М. Леонтєва, категорія діяльності як одне з основних методологічних положень при всій своїй своєрідності являє собою систему, яка входить до загальної системи відносин у суспільстві. Тому соціальна сутність людини виявляється саме у її діяльності, у стосунках, які вибудовуються на основі ставлення до себе, до людей, що її оточують, і такого самого ставлення з їхнього боку. В.Н. Мясищев констатує, що особистість, вступаючи у відносини з об'єктами, вдається до взаємодії. А Т.І. Поніманська [6], розглядаючи цю проблему, зазначає, що в процесі взаємодії дитини зі світом та людьми задовольняються водночас дві найважливіші її потреби: потреба в самореалізації як виявлення та ствердження себе серед інших і потреба в соціалізації як можливість “вписатися” у світ, знайти у ньому своє місце. Категорії “діяльність” та “взаємодія” нерозривно пов'язані між собою, що є важливим аспектом нашого дослідження.

У термінологічно-понятійному словнику М.Ф. Головатого поняття “діяльність” визначено як форму активного ставлення людини до навколишньо-

го світу з метою його перетворення [2, с. 134]. Таке трактування не збігається з предметом нашого дослідження, оскільки діяльність дітей 6–7-річного віку швидше зумовлена пізнанням світу, а не його перетворенням.

Поняття “діяльність” у “Соціально-педагогічному словнику” Н.В. Якси розглядається як активна взаємодія з навколишньою дійсністю, у ході якої жива істота виступає як суб’єкт, котрий цілеспрямовано впливає на об’єкт і цим самим задовольняє свої потреби [7, с. 43]. О.С. Ахієзер вважає, що діяльність виступає як спосіб взаємодії, спілкування особистості зі світом, у якому розвиваються здібності, а отже, відбувається зовнішній прояв і її внутрішнього “Я”. Визначення поняття “діяльність” у такому розумінні є близьким за змістом до нашого дослідження. Ми погоджуємося з позицією, що діяльність – це спосіб взаємодії, у процесі якої особистість реалізує власний потенціал та пізнає світ.

Завдяки працям В.В. Давидова, Д.Б. Ельконіна, О.В. Запорожця, О.М. Леонтєва з’явилося нове поняття – “провідна діяльність”, діяльність, яка є специфічною для певного вікового періоду та займає в ньому центральне місце; у ній складаються найсприятливіші умови для розвитку дитини певного віку і формуються ті психологічні новоутворення, які забезпечують її готовність до переходу на наступний віковий щабель розвитку.

У період 6–7-ми років відбувається зміна провідного виду діяльності: якщо в дошкільному віці це ігрова, то в молодшому шкільному віці – навчальна (Д.Б. Ельконін, В.В. Давидов). Навчальна діяльність як цілеспрямована, обов’язкова, довільна, відрізняється від ігрової, вона виступає предметом суспільної оцінки, а життя маленьких учнів підкоряється системі обов’язкових, однакових для всіх правил. У зв’язку з цим гра з однолітками для маленького школяра набуває смислу справжнього, вільного, повного та захищеного життя. Л.С. Виготський підкреслює, що період переходу від дошкільного до молодшого шкільного віку пов’язаний із “втратою безпосередності”, дитина переходить від несвідомого використання соціально вироблених засобів психічної регуляції діяльності до її свідомого використання. О.М. Леонтєв зазначав, що, аналізуючи зміст розвитку самої діяльності дитини, можна правильно зрозуміти провідну роль різноманітних факторів, які здійснюють вплив саме на її діяльність.

Слід зауважити, що для дітей 6–7-річного віку провідного виду діяльності науковці не визначають, оскільки цей віковий період є переломним, перехідним від ігрової до навчальної діяльності. По-іншому це питання розглядає Л.А. Венгер, котрий стверджує, що перехід до нового рівня розвитку здійснюється завдяки проміжним видам діяльності, які поєднують у собі особливості, властиві грі, і риси, характерні для цілеспрямованого навчання. Л.А. Венгер наголошує, що ці форми діяльності короткочасні та нестійкі, тому складається враження про стрибкоподібний перехід від ігрової до навчальної діяльності. З цього приводу Д.Б. Ельконін зазначає, що на кінець дошкільного віку (вікова градація чітко не вказана) виникає тенденція до здійснення серйозної, суспільно-значущої діяльності, яку можуть оцінити інші. Учень займає нову (порівняно з дошкільником) позицію в суспільстві. Він має обов’язки, які покладає на нього суспільство, і несе відповідальність за свою навчальну діяльність перед школою та батьками. У дитини формується відчуття обов’язку та відповідальності перед оточуючими.

Поняття “діяльність” та “соціальна діяльність” по-новому розкриває у своєму дослідженні Ю.Й. Поліщук [5]. Він розглядає соціальну діяльність як доцільну активність суб’єкта, спрямовану на об’єкт, і виокремлює в ній три основних компоненти: суб’єкт, який виявляє свою активність; об’єкт, на який спрямована активність; сама активність як процес. Є.А. Подольська зазначає, що соціальна діяльність має колективний, груповий характер; вона завжди зосереджена на виконанні загальних функцій, які роблять групу спільністю, а діяльність суспільною. Беручи до уваги позицію науковців, ми визначаємо, що *соціальна діяльність* – це активність суб’єкта в процесі суспільних відносин. З огляду на те, що поняття “соціальний” трактується як „пов’язаний із життям і стосунками людей” [1, с. 1190], це ще раз доводить, що соціальна діяльність реалізується у людській взаємодії.

Взаємодія дитини із “зовнішнім” світом відбувається через діяльність, оволодіння способами та засобами дій, які відображені в сукупному людському досвіді, культурі. Включаючись у різні види діяльності, спілкуючись з людьми, дитина засвоює та виконує різні соціальні ролі. У термінологічно-понятійному словнику “Соціальна політика і соціальна робота” М.Ф. Головатого подається визначення поняття “соціальна роль”, що трактується як система норм, форм і правил поведінки, яких очікують від людини, що посідає певне місце в суспільстві чи в соціальній групі [2, с. 397].

Розширення та встановлення соціальних зв’язків 6–7-річною дитиною сприяє засвоєнню нею зразків поведінки у різних ситуаціях. Усвідомлення дитиною своєї індивідуальності, відмінності спонукає до утвердження себе серед ровесників та дорослих. З цього приводу у своїх дослідженнях І.П. Печенко [4] зазначає, що сприятливі умови для активного включення суб’єктності дитини виникають під час самостійної діяльності. Завдяки активності суб’єкт набуває здатності здійснювати власний вибір, виявляти свій стиль поведінки, відкривати нове, реалізувати власний задум, інтерпретувати сприйняте і змінювати свої почуття чи дії, а також трансформувати середовище, яке оточує його з моменту народження. І.П. Печенко припускає, що дорослий має допомогти становленню в дитини позиції суб’єкта через самостійно зроблену справу та водночас сприяти автономізації дитини, визнанню її оточенням. За умови забезпечення соціально-педагогічного супроводу, який відповідає сучасним вимогам педагогічної науки, дитина виявляє себе суб’єктом власної життєтворчості.

Життя дитини супроводжується різними видами діяльності, у процесі яких вона набуває певних знань, умінь і навичок, засвоює норми й правила взаємовідносин між людьми. З розвитком дитини розвивається і сама діяльність, з’являються більш складні її види. Предметом нашого дослідження виступає соціально-рольова діяльність дітей 6–7-річного віку. На основі аналізу наукових джерел, насамперед, слід зауважити, що ми не зустрічали чіткого визначення поняття “соціально-рольова діяльність”. Тому і розглянули, що являють собою поняття “діяльність”, “соціальна діяльність”, “соціальна роль”. Спробуємо визначити робочий варіант цього поняття. Ураховуючи ключове поняття “діяльність”, орієнтуючись на погляди науковців (О.М. Леонт’єв, Д.Б. Ельконін), зазначаємо, що це активність суб’єкта, спрямована на задоволення потреб, реалізацію здібностей та пізнання світу. Оскільки вона “соціально-рольова”, то обов’язково потрібно наголосити, що це діяльність, яка передбачає

активну взаємодію (у процесі виконання певної соціальної ролі в групі) з метою набуття компетентності. Саме така діяльність дає можливість набути певного досвіду у взаємостосунках у межах виконання певної соціальної ролі. При цьому слід наголосити на індивідуальних особливостях особистості, тобто яким чином ця роль буде співвідноситись з реалізацією “Я” та ідентифікацією з цією роллю. *Соціально-рольова діяльність – це активність суб’єкта, спрямована на реалізацію власного “Я” та набуття життєвого досвіду в процесі рольової взаємодії.*

У своїх дослідженнях О.Л. Кононко підкреслює, що комплексною характеристикою дитини як суб’єкта життя є її життєдіяльність, яка відображає процес концептуалізації дитиною навколишнього світу та себе в ньому, акумулює різноманітні прояви суб’єктної активності особистості, розкриває діяльнісну та діалогічну сутність дитини. Здатність дитини зазначеного віку не лише залежати від умов своєї життєдіяльності, а й певним чином впливати на них відображається в її позиції щодо оточення та самої себе.

У своєму дослідженні Дж. Морено доводить, що процес засвоєння соціальних ролей включає в себе такі компоненти: по-перше, інтерес до ситуації, на яку дитина звертає свою увагу; по-друге, спостереження за ситуацією та ролями, які в ній виявляються, “ознайомлення з роллю до її виконання”; по-третє, наслідування побаченого в грі. Процес наслідування в найпростіших його проявах зводиться лише до зовнішнього наслідування, так званої мімікрії.

О.Л. Кононко стверджує, що процес освоєння соціальної ролі дитиною проходить такі стадії, як: імітація ролі (імітація поведінки дорослих); гра у роль (прийняття рольової дії як сценарію гри); рольове наповнення поведінки (дитина уявляє очікування людей, які її оточують, може впорядковувати свою рольову поведінку) [3, с. 53].

Ці позиції є важливими для нашого дослідження. Адже проведений аналіз наукових праць стосовно розкриття специфіки вікового періоду шести-семи років дає підстави стверджувати, що для дітей цього віку важливою залишається все ж таки ігрова діяльність, яка передбачає засвоєння ними рольової поведінки. Під соціально-рольовою діяльністю дітей 6–7-річного віку розуміємо *процес засвоєння дитиною досвіду міжрольової взаємодії, яка спрямована на формування власного “Я” дитини та входження в нову соціальну роль учня початкової школи.* Компонентами соціально-рольової діяльності визначаємо: ігрову діяльність (безпосереднє входження дитиною в певну роль), пізнавальну діяльність (формування уявлень про рольові очікування, поведінку в цій ролі); комунікативну діяльність (міжрольова взаємодія, вміння налагоджувати взаємовідносини).

Висновки. Аналіз вищерозглянутих позицій науковців дає можливість дійти таких висновків: у педагогічній літературі немає чітко сформульованого визначення поняття “соціально-рольова діяльність”; дослідники розглядають такі дефініції, як “соціальна діяльність”, “соціальна роль”. У нашій роботі соціально-рольову діяльність дітей 6–7-річного віку трактуємо як процес засвоєння ними досвіду міжрольової взаємодії, спрямованої на формування власного “Я” дитини та входження в нову соціальну роль учня початкової школи.

Ця проблема є багатоаспектною. Подальшого вивчення потребує дослідження особливостей соціально-рольової діяльності дітей 6–7-річного віку.

Список використаної літератури

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [укл. і гол. ред. В.Т. Бусел]. – К. : Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2001. – 1440 с.
2. Головатий М.Ф. Соціальна політика і соціальна робота : термінол.-понятійн. словн. / М.Ф. Головатий, М.Б. Панасюк. – К. : МАУП, 2005. – С. 483–511.
3. Кононко О.Л. Виховуємо соціально компетентного дошкільника : [навч.-метод. посіб. до базової прогр. розв. дитини дошк. віку “Я у Світі”] / О.Л. Кононко. – К. : Світич, 2009. – С. 194–202.
4. Печенко І.П. Соціалізація особистості в дошкільному дитинстві як предмет науково-педагогічного вивчення / І.П. Печенко // Соціальна педагогіка: теорія і практика. – 2006. – № 3. – С. 10–17.
5. Поліщук Ю.Й. Соціально-педагогічна діяльність сучасних громадських молодіжних об’єднань в Україні : дис. ... док. пед. наук : 13.00.05 / Юрій Йосипович Поліщук. – Луганськ, 2006. – 429 с.
6. Поніманська Т. Дитина і соціум / Тамара Поніманська // Дошкільне виховання. – 2004. – № 8. – С. 4–6.
7. Якса Н.В. Социально-педагогический словарь / Н.В. Якса. – Житомир : Изд-во ЖГУ им. И. Франко, 2007. – 192 с.

Стаття надійшла до редакції 24.01.2013.

Сас Е.А. Социально-ролевая деятельность детей 6–7-летнего возраста: определение понятия

В статье автор подчеркивает актуальность проблемы социально-ролевой деятельности детей 6–7-летнего возраста; на основе анализа научных исследований последовательно раскрывает суть понятий “социально-ролевая деятельность”, “социально-ролевая деятельность детей 6–7-летнего возраста”; обосновывает смежные понятие “социальная деятельность”, “социальная роль”; раскрывает отдельные аспекты развития детей 6–7-летнего возраста, специфику этого возрастного периода.

Ключевые слова: *деятельность, социальная деятельность, ведущая деятельность, социальная роль, социально-ролевая деятельность, междурольное взаимодействие, дети 6–7-летнего возраста.*

Sas O. Social role activity of 6–7 year-old children: disclosure of concept

In this article the author highlights the relevance of social role activity of 6–7 year-old children, based on the analysis of research consistently reveals the essence of “Social role activity”, “Social role activity of 6–7 year-old children”; justifies adjacent concept of “social activity”, “social role”, reveals some aspects of 6–7 year-old children, the specifics of this age period.

Key words: *activity, social activity, leading activity, social role, social role activity, role interaction, 6–7 year-old children.*